

Zbornik

Originalni naučni rad

Instituta za kriminološka i
sociološka istraživanja
2009/ Vol. XXVIII / 1-2 / 189 - 196

UDK:
ID broj:

EKOLOŠKA ORIJENTACIJA PRAVA - OŽIVLJAVANJE ANTIČKE U SAVREMENOJ MISLI*

Vladan Joldžić*

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu

Tekst "Ekološka orijentacija prava - oživljavanje antičke u savremenoj misli" analizira filozofske ideje: Apolodora, Zenona, Epikura, Aristotela, Platona i njihov uticaj na oživljavanje i pravce razvoja savremene misli etike i prava u zaštiti ekoloških vrednosti, kako na nivou nacionalnih zakonodavstava, tako i međunarodne zajednice, upravo kao materijalno-pravne osnove i za razvoj ekološkog kaznenog prava.

KLJUČNE REČI: Antička filozofija / glavni filozofi / osnovne antičke ideje ekološkog prava / kazneno-pravna zaštita ekoloških vrednosti / oživljavanje antičke misli o ekološkoj etici i pravu

U vremenu što teče, bremenito sve složenijim problemima demografskog, ekonomskog i socijalnog karaktera, upravo njih radi sve je ubrzaniji razvoj specijalističkih i subspecijalističkih znanja. Njihovo množenje i usložnjavanje većinu čak i učenih ljudi u stanju je da zavede: da uoče samo pojedina od pitanja koja pred nas postavi stvarnost i to kao pitanja aktuelnog trenutka a ne trajanja. Otuda su mogući i pogrešni odgovori. Oni valjani na užem arealu u datom trenutku, valjani posmatrano iz jednog ugla, a već iz drugog ne. Na ovo u poslednjih par decenija ukazuje jedan manji broj učenih, ali

* Rad je nastao kao rezultat na projektu "Prevenција kriminala i socijalnih devijacija" koji podržava Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije, broj 149016

* E-mail: vladanj@eunet.rs

nedovoljno enciklopedijski orijentisanih poslenika tehnoloških, medicinskih, tehničkih i njima srodnih nauka. Polazeći od ovakve ograničenosti strukovnog poimanja uz pogrešno shvatanje da brojna ekološka pitanja svoj start iskazuju u nama najbližim godinama, najčešće nastupaju sumorno-vizionarski¹. A da li je uistinu tako ili, možda, ekološka politika i ekološko-praktička orijentisanost ima svoj dublji koren i trajniju budućnost? U odgovoru na ovo pitanje smatramo da valja ukazati da već vekovima postoji snažna interakcija *homo sapiens*-a i ekos-a. U ovom naporu moramo ići dalje i dublje od dela svog poimanja plasiranog u knjizi *Ekologija i etika*², dograđujući je produktima viševekovne, po najpre starogrčke ideje. Naročito produktima uma IV i III veka pre nove ere, mišlju: Zenona, Hrizipa, Apolodora i, ponajviše, Platona i Aristotela. Upravo uočavajući i u našem vremenu prisutnu svežinu, integrativnost i kvalitet ispoljenog uma, koju savremena biološka nauka - ekologija, razrađuje i dvostrano prilagođava: a.) aktuelno iskazanim problemima, i b.) mogućnosti poimanja od strane političkih i pravnih nauka, da bi one društvu stvorile legitimna, legalna, a istovremeno realna pravna sredstva namenjena zaštiti elemenata ecos-a.

Moramo da naglasimo kako još filozofska misao Grka uočava, te zbog toga i razvija shvatanje da je priroda međuzavisna celina, unutar koje čovek nije gospodar, kako je to često, od Aristotela do savremenih mislilaca isticano, već samo njen sastavni deo. Istina: Umom obdaren. Upravo da bi mogao da se razvija u *saglasnosti* sa prirodom. Otuda da je čovekov cilj i najviši etički ideal: Život u *saglasnosti* sa prirodom³. Samim tim kako ističe Zenonov učenik Hrizip, da je "život sa vrlinom isto što i živeti u *saglasnosti* sa prirodom, jer, naše su prirode delovi prirode celokupnog *kosmos*-a". "Etička poruka ovog stava je: uzdržavanje čoveka od svake akcije koju brani ili ne dopušta jedan zakon zajednički za sve u prirodi. Taj zakon je diktiran umom prirode, odnosno univerzuma⁴". Zakonom ljudskim umom spoznat. Po shvatanju helenskih filozofa, kako ove, stoičke, tako i epikurejske orijentacije, priroda nije stvorena isključivo radi čoveka niti je *homo sapiens* biće iznad prirode. Kako to sažeto kaže sam Epukur⁵: "Kiša ne pada radi živih bića, niti rastu plodovi radi čoveka, već se sve to

¹ Vidi bliže: Meadows, Behrens & Donell: *The Limits to Growth*, A Potomac Associates Book, New York; [1972].

² Vidi bliže: Joldžić dr Vladan: *Ekologija, pravo i etika* unutar Dr Vladan Joldžić, dr Vukašin Pavlović, dr Andrej Kirn: *Ekologija i etika*; str. 81.-95.; Eko centar; Beograd [1996].

³ Zenon: *O prirodi čovekovo*.

⁴ Vukašin Pavlović; unutar: *Ekologija i etika*; str. 12; Beograd; [1996.g.].

⁵ Grčki filozof, živeo je u vremenu 341.- 271. g. pre nove ere.

dešava po prirodnoj nužnosti⁶". Razvićem uma, obogaćivanjem saznanja, čovek otkriva ove nužnosti i postiže mogućnost da se, na svoju korist, prema njima orijentiše. Otuda i da prema postignutom saznanju formira svoje političke stavove i iz njih iznikle zakone. U tom smislu ideje: Zenona, Hrizipa i Epikura temelj su i *predecessor* Hegelovom, više od dva milenija mlađem, shvatanju stvarnosti, odnosno, apsoluta, što znači ideje, dakle: Uma, i njegovog razvića postanjem (Verden) i u svetu politike i prava, uz logičko povezivanje sa prethodećom umnom baštinom Platona⁷, pre svega doktrinom objektivnih ideja, tako jasno iskazanom na mnogim mestima unutar njegovog remek dela: *Zakoni*. Rasprave koja je toliko pre rimskih pravnika ukazivala na proces saznanja *prirodnog prava*, i ustanovljavanje onoga što će se u Rimu nazvati *ratio civilis* i *ratio naturalis*.

Platon ističe da je "svrha svakog zakonodavstva celokupna vrlina⁸", ali pri tom ne propušta da ukaže da u svojoj ukupnosti živiće "pravo predstavlja ono što je korisno jačemu⁹", te da "zakone, u državi uvek donosi onaj deo društva koji je na vlasti¹⁰". Time on sažeto opisuje političko-pravnu stvarnost kakva vlada i danas, ne samo na državnom već i "naddržavnom", a ne samo klasičnom međunarodno-pravnom planu¹¹.

Ne slažući se sa razvojem prava kao državnog, ali isključivog produkta jačeg, zalažući se za njegovo postanje iz ideje *usklađene sa prirodom*, Platon svoju misao koncizno, ali visoko kvalitetno, plasira kada govori o materiji koju danas obrađuju ekološka politika i ekološko pravo. Posvećujući svoju misao razvoju prava koje bi štitilo zemljište ukazuje na "osobitosti pojedinih mesta u prirodi" te da se "zakoni... ne smeju donositi u suprotnosti sa tom činjenicom". Upozorava da su "jedna... mesta neprikladna ili probitačna zbog svakojakih vetrova i sunčane žege, druga zbog vode, neka opet, zbog hrane koja se svakodnevno dobija iz zemlje¹²". Otuda, ukazuje, valja "ograđivati ona mesta gde voda otiče,

⁶ Parafrazirano prema: Andrej Kirn: *Od antropocentrične ka ekocentričnoj etici*; Ekologija i etika; str. 158.

⁷ Platon, grčki filozof, živeo u vremenu 427. - 347. g. pre nove ere.

⁸ Platon: *Zakoni*; BIGZ; redakcija: Kultura; Beograd; 1971.g.; *Knjiga I*; str. 13.

⁹ Ibid: Atinjanin; *Knjiga IV*; str. 143.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Sagledajmo samo razvoj Evropske Unije - uistinu naddržave u procesu pravnog narastanja i razvoja. Otuda smo slobodni da upotrebimo ovaj izraz. O razvoju prava Unije kao specifične naddržavne konstrukcije vidi bliže: Joldžić Vladan: *Ekološko pravo države u tranziciji – primer Srbije*; str. 158.- 161.; izdavač: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja; Beograd; 2007.g.

¹² Platon: *Zakoni*; *Knjiga V: Uticaj zemljišta*; str. 194.-195.

da bi niža mesta mogla upijati i zadržavati kišnicu i na taj način za sva polja i zemljišta koja leže u nizini stvarati vrela i izvore, i tako one krajeve koji su najviše izloženi suši pretvarati u krajeve sa najviše vode i bogato natopljene vlagom¹³.”

U Knjizi VIII Zakona Platon, kroz usta Atinjanina, najjasnije iskazuje svoj istovremeno ekološko-politički i ekološko-pravni pristup: "Od svega što je vrtovima neophodno potrebno voda je najvažnija stvar, ali se i najlakše može zagaditi. Jer ni zemlja ni sunce ni vetrovi koji u zajednici s vodom hrane sve što je niklo iz zemlje ne mogu se pokvariti trovanjem, ne mogu se odvesti na drugo mesto niti ukrasti, dok je priroda vode takva da je sve ovo moguće. Zato joj je potreban zakon-pomoćnik (da bi je zaštitio). I zato neka taj zakon glasi ovako: "Ako neko namerno upropašćuje tuđu vodu, bilo izvorsku ili skupljenu, trovanjem, odvođenjem jarkom ili krađom, neka oštećeni podnese tužbu... Kome bude dokazano da je zatrovao vodu mora platiti oštetu, a uz to i očistiti izvore i rezervoare tačno prema propisu koji će tumači zakona doneti u svakom pojedinačnom slučaju u vezi sa čišćenjem vode¹⁴.”

Iz izloženih citata lako je uočljivo da je već Platon zaštitu onoga što danas nazivamo ekološkim vrednostima gledao kao proizvod političke volje (ekološke politike) da se izgrade norme upravo namenjene njihovoj zaštiti, a samo pravo je posmatrao dvostrano: Kao građevinu sastavljenu od dva elementa - *prirodnog* i *pozitivnog* prava, pri čemu je njihov odnos percipirao kao odnos prava kome je izvor *priznata priroda* i onog formiranog normama, dakle: zakonima¹⁵. Takođe i da je svaki konstitutivni element pozitivnog prava posmatrao kao tvorevinu političkog života čoveka, stvorenu onog momenta kada se društvo našlo u takvoj situaciji koja budi svest da mora da se organizuje da bi opstalo¹⁶. Upravo iz razloga svog množenja, te samim tim i otežavanja uslova preživljavanja na prostorima bivstva. Velikome misliocu bilo je sasvim jasno da su znanje i neorganizovanost jedno drugom suprotni, a da je organizovanost društva (politički život i izgrađenost prava i pravnih struktura) nešto što je potrebno da bi se preživelo. Uvideo je da se, upravo izazovom uslova,

¹³ Ibid: Knjiga VI; Čuvari zemljišta; str. 212.

¹⁴ Ibid: Knjiga VIII; 845 pod E; str. 343. Inače, to mora biti naglašeno, pod uticajem ovih stavova Platona, potom praktično identičnih kod Aristotela, njihovi savremenici začeli su proces donošenja zakona namenjenih zaštititi šuma, voda i zemljišta.

¹⁵ O ovome vidi šire: dr Slavoljub Popović: O pravnoj državi - neka razmatranja; str. 57.; Beograd; 1995.;

¹⁶ O ovome vidi šire: Joldžić V: Ecology and Society; *Ekologija; Sereies: ACTA BIOLOGICA IUGOLAVICA*; No 33/1998.; p. 471 – 475.

mora uvek ići na razvoj takvih normi koje u datom trenutku čoveku stvaraju mogućnosti sinhronizacije zajednice u kojoj živi, odnosno, više njih, sa prirodom, i na osnovu toga da preživi i ide dalje¹⁷. Time je on postavio temelje pristupu koji upravo u savremenoj ekološkoj stvarnosti, posebno na međunarodnom planu, sve više dobija na težini. Razlog ovome leži u činjenici da smo na globalnom nivou došli do takvog nivoa množenja - s jedne strane, odnosno, tehnologija, opterećenosti i iskorišćenosti resursa - sa druge, da se upravo toga radi neki novi principi opšte-društvene organizacije moraju da razviju, dosta različiti od onoga već vekovima stvaranih.

Ono što je u sagledavanju *naturae* i razvoju ekološke politike i njenog osnovnog alata – prava, interesantno, jeste činjenica da smo, posmatrajući čovekovo delovanje na okolinu, sve do skora videli, čak veoma precizno, *pojedinačna zagađenja* vazduha, vode, zemljišta, *napad na pojedine biološke vrste*, a da smo tek zadnjih dvadesetak godina razvijali društvenu svest o tome da je ekos međuzavisna celina. Celina danas shvaćena potpunije od Hekelovog viđenja¹⁸, mada u modernoj nauci njime začeta. Pokrenuti su procesi buđenja ekološke svesti, koja je doprinela buđenju ekološke politike¹⁹, a samim tim i razvoja ekološkog prava: Naučne i regulatorne pravne grane što tretira ekos u njegovoj celosti. Pri tom za umove Berklija, gde su ove ideje savremenog doba razvijane, kao kompleksna celina, ekološka politika i njen glavni alat - ekološko pravo, ni do danas nije iz interesa ekos-a formirana i njima orijentisana tvorevina, već je potpuno antropocentrično modulisana građevina u razvoju. Ukoliko bi u ovom antropocetizmu išli *ad infinitum* sasvim sigurno da ne bismo zaštitili ni čoveka a ni prirodu. Upravo kako su

¹⁷ Tojnbi Arnold: *Istraživanje istorije*; gl. II - *Rađanje civilizacija*; str. 169.; Prosveta; Beograd; [1970].

¹⁸ Haeckel Ernest: *Historia Naturae*; [1866. g.].

¹⁹ Koja je, mada će to mnogima zvučati neverovatno ili čudno, postojala i u ranijim vekovima, da bi je jednog momenta procesi ekonomskih razvoja država „uspavali“. Primer zakona koji, pre svih, vrši i ekološko-zaštitne funkcije na prostorima srpskog naroda u srednjem veku je „Zakon o rudnicima“ Despota Stefana Lazarevića, verovatno donet godine 1417.g. Vidi bliže: Nikola Radojčić: *Zakon o rudnicima despota Stefana Lazarevića*, str. 20.; izdanje SANU; Beograd; [1962.g.], i Joldžić Vladan: *Ekološko pravo*; str.: 300. - 301.; izdavač: Univerzitet Singidunum; Beograd; 2008.g. Zakon koji je poslužio kao uzor stanovnicima grada Novo Brdo, za formulisanje tekst predloga: „Zakon Novog Brda“. Isti Predlog su uputili Despotu Stefanu, a on ga je proglasio važećim Zakonom. O ovome je još u devetnaestom veku dosta detaljno pisano u evropskoj nauci. Navedimo samo knjigu Konstantina Jirečeka: „Rudarstvo u Srbiji i Bosni u srednjem veku [Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des mittelalters; Abhandlungen der Konigl. Bohm. Ges. Der Wissenschaften, VI Folge, 10. Band, Wienn [1879]“.

to još stoici ukazivali, a 72 savremene discipline što doprinose ekologiji veoma precizno dokazuju²⁰.

Veliki um Arnolda Tojnbija, kao sociologa i istoričara, u delu čiji su prvi tomovi napisani pre više od sedamdeset godina, dao je osnove ideja danas aktuelne misli. Misli koju više ne krasí kruti antropocentrizam. Razmišljajući o tome kako se stvaraju ljudska društva, kako su se neka razvijala²¹, prilagođavajući se negostoljubivosti sredine življenja, savlađujući je, a ipak nestala, došao je do zaključka da su se pojedina od njih i na teritoriji Latinske Amerike, ali i Mesopotamije, degradirala i razložila, ne zbog rata, nego zbog toga što su svojim *neadekvatnim - prekomernim iskorišćavanjem prirode*, preteškim uticajem na nju, doveli, na nivou tadašnje tehnologije, okolinu na nivo za njih neiskoristiv, što je neizbežno vodilo do loma²². Loma iskazanog kroz nemogućnost dalje poljoprivredne proizvodnje na gusto naseljenom i u visokoj meri urbanizovanom području²³. Prekoračena je granica *samoobnavljanja životne sredine*.

Ono na šta je svojom knjigom Tojnbi ukazao, misleći na budućnost, jeste strah da ne ponovimo istu grešku. Grešku u odnosu prema prirodi, tako pogubnu za čoveka, na koju su još stoici ukazivali, a on je tako maestralno dokazao svojim istraživanjem istorije. Hoćemo li, odgovarajući izazovu zadatka preživljavanja, time izvršiti globalni pritisak na prirodu? Njegovih razmišljanja o prirodi, izazovu i civilizacijskom odgovoru, setili su se poslenici političkog života – pravnici, zadnjih tridesetak godina i počeli da deluju. Upravo zarad adekvatnog očuvanja onih elemenata bez kojih čovek kao misleće - produkujuće biće i ne može opstati. Došlo je do razvoja ekološko-političkih ideja, njihovog "trijerisanja" pod dejstvom politizovane javnosti, formiranja prvih obuhvatnijih ekološko-političkih programa, te, upravo na bazi njih, stvaranja niza njihovim ciljevima namenjenih normi. Te u početku stvorene pravne konstrukcije sam u

²⁰ O ovome vidi šire: Savić dr Ivo: *Ekologija i zaštita životne sredine*; str. 6.- 13.; u: V kongres ekologe Jugoslavije - Plenarni referati; Beograd; [1996.]. Joldžić Vladan: *Ekološka politika – od ideje do izgradnje međunarodnog ekološkog prava*; str. 61. – 62.; izdavač: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja; Beograd; 2008.g.

²¹ Tojnbi Arnold: *Istraživanje istorije; Gl. II - Rađanje civilizacija - Izazov ljudske sredine*; str. 157. i dalje; Prosveta; Beograd; [1970.].

²² Primera radi Majanske i Andske civilizacije. O ovome vidi šire: dr Ivica T. Radović: *Ekološko obrazovanje i zaštita životne sredine*; V kongres ekologe Jugoslavije - plenarni referati; str. 82.-83; kao i Somervel D. K.: *Istraživanje istorije - dodatak*; unutar: Tojnbi Arnold: *Istraživanje istorije*; str. 522. i 523.

²³ Npr.: Indijske civilizacije na Cejlonu; Somervel; str. 523.

svojim ranijim tekstovima nazvao "ekologiziranim normama" zato što su u osnovi rešavale kakva neekološka, najčešće ekonomska pitanja. Recimo: odnosa privrednika prema šumama, rudnom blagu kao ekonomskoj vrednosti, energetici slivova, pitanja pomorskog saobraćaja i druga. Radeći taj svoj posao, ove su pravne tvorevine počele paralelno, korak po korak, da dolaze do čisto ekoloških problema, upravo kako su to ekološko-politički životi država sve jasnije artikulirali i zahtevali²⁴, rešavajući ih sve dublje i efikasnije, kako na nacionalnom tako i međunarodnom nivou, ali, još godinama pretežno ne kao svoj primarni zadatak, niti u potpunosti²⁵. Upravo iz tog razloga nedovoljnosti i neadekvatnosti dolazi početkom sedamdesetih godina dvadesetog veka do razvoja ekološko-politički orijentisane svesti - svesti da je potrebno stvoriti raznovrsna pravna pravila i mehanizme, kojima će se tretirati isključivo ekološka pitanja²⁶. Istovremeno se uviđa da se isti problemi iskazuju i na globalnom nivou, te da nisu rešivi samo od strane jednoga, ma koliko god bilo razvijeno društvo, a i nisu rešivi ukoliko ne dođe do saglasnosti volja dva ili više društava²⁷. Iz tog razloga pristupa se, sve češće i produbljenije, tretiranju čisto ekoloških pitanja kroz zajednički doprinos suverenih država. Začet je proces izgradnje ekološke politike na međunarodnom nivou, takođe i institucija preko kojih se ona može legitimno, legalno a kvalitetno da usavršava – razgranava i specijalizuje, usmerava ka konkretizovanim problemima: mora i okeana, vazduha, ozonskog omotača, zračenja, otpada, posebno opasnih otpada, klime... Time je uspostavljen i temelj za izgradnju čitavih serija međunarodnih ugovora, od bilateralnih, preko trilateralnih, do regionalnih i onih globalnog karaktera, kojima se rešavaju kakva isključivo ekološka pitanja. Ovim se tekstovima, kao produktima jasno iskazane ekološko-političke volje država, postepeno formira i čitav niz novih pravnih pravila u skladu sa kojima se valja da postupa naspram elemenata ekos-a. Drugim rečima, formiraju se legislativne ekološke konvencije. Sa aspekta poslanika na polju zaštite životne sredine ovo je

²⁴ Dobar primer ovome je osnovni ekološko-politički dokument SAD: *National Environmental Policy Act of 1969* (NEPA).

²⁵ O ovome vidi šire: Joldžić dr Vladan: *Ekološki kriminalitet u pravu i stvarnosti - II izmenjeno i dopunjeno izdanje*; poglavlje *Mogućnost razvoja sistematizovane ekološko-pravne zaštite*; str. 112.-120.; Beograd; 1995. i dr Vladan Joldžić: *O pravu životne sredine i mogućnostima njegovog razvoja - I deo*; str.; 9.; *Ecologica*; No 7; 3/1995;

²⁶ O ovome vidi šire u: Joldžić dr Vladan: *Ekološki kriminalitet u pravu i stvarnosti - II izmenjeno i dopunjeno izdanje*; str. 48.; izdavač: *Ecologica*; Beograd; [1995.].

²⁷ Iskazane kroz međunarodne ugovore: bilateralne, trilateralne i multilateralne. O ovome vidi šire u: Joldžić dr Vladan: *Ekološko pravo države u tranziciji – primer Srbije*; str. 73.- 74.; izdavač: IKSI; Beograd; [2007.g.].

bez daljeg veoma pozitivan, stalno razvijajući proces. Upravo zahvaljujući njemu možemo danas da govorimo o ekološkoj politici i njenom osnovnom sredstvu, ekološkom pravu, kao razvijenoj, vrlo složenoj naučnoj i praktičkoj disciplini, koja sve više stupa u interakciju sa saznanjima prirodnih nauka, snažno iskazujući svoju osobinu razvojnosti.

LITERATURA

- (1) JOLDŽIĆ, V., (2008) *Ekološka politika – od ideje do izgradnje međunarodnog ekološkog prava*; str. 61 – 62: Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- (2) JOLDŽIĆ, V., PAVLOVIĆ, V., KIRN, A. (1996) *Ekologija i etika*. Beograd: Eko centar.
- (3) JOLDŽIĆ, V. (2007) *Ekološko pravo države u tranziciji – primer Srbije*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- (4) MAEDOWS, BEHRENS & DONELL (1972) *The Limits to Growth*. New York: A Potomac Associates Book.

ECOLOGICAL ORIENTATION OF LAW –REVIVING OF ANTIC CONCEPTS IN ACTUAL THOUGHT

Text "Ecological orientation of law – reviving of antic concepts in actual thought" analyzes antic philosophical reflection connected with ecological problems, works of Apolodor, Hrisip, Zeno of Elea, Plato and Aristotle, and their influence at actual intellectual ecological concepts. Of course at law concepts and legislative efforts express at the levels of states and, at the same time, at the level of international community this forming logical and formal legal base for developing the environmental penal law.

KEY WORDS: Antic philosophy / key philosophers / basic antic ideas of the ecology law / penal law protection of the ecological worth / reviving of antic ideas of environmental ethic and environmental laws